

XV

LO CATALANISME 1875-1931

Després de moltes dècades d'apassionada lluita política, la societat espanyola va trobar l'estabilitat sota el règim de la Restauració, que es va aguantar més o menys bé fins a la guerra de Cuba (1898), la gran crisi que aquest any celebra el seu centenari. A Catalunya, aquesta crisi va fer que tant les esquerres com les dretes es tornessin nacionalistes, mentre que la classe obrera, cada cop més explotada, i per tant, més combativa, es va adherir en massa a un anarquisme de bombes i pistoles. Que segueixi l'espectacle!

DEMOCRÀCIA PER TORNOS

És significatiu que quan el general Martínez Campos va proposar la restauració de la monarquia borbònica, en la persona del jove Alfons XII, ningú no va protes-

tar. Tothom estava fart de lluites polítiques que no portaven enlloc.

Davant d'aquesta nyonya nacional, un polític conservador, Antonio Cánovas del Castillo, va fer aprovar una constitució basada en el model anglès, és a dir, amb dos grans partits moderats que es repartien educadament el pastís del poder. Conservadors i liberals, per torns, van ocupar el govern a través d'eleccions pretensament democràtiques, en què es practicaven totes les formes possibles de corrupció: amenaces, coaccions, fraus i fins i tot vots falsos (d'electors ja morts, per exemple).

El sistema va funcionar i va garantir l'estabilitat política durant vint-i-cinc anys. Per això va comptar, inicialment, amb el suport de la burgesia catalana, que sabia per experiència que la inestabilitat no és bona per als negocis. En aquest darrer quart de segle, doncs, ens trobem amb un nou impuls de l'economia catalana, i amb una burgesia èbria de diners i molt aficionada a l'especulació financera, tan ben descrita per Narcís Oller en la seva novel·la *La febre d'or*.

La indústria va continuar endavant, especialment des de 1891, en què el govern espanyol es va decidir, finalment, a adoptar una rígida política proteccionista. L'agricultura, en canvi, va patir un sotrac important: l'epidèmia de la fil·loxera, que durant la dècada dels vuitanta va arrasar totes les vinyes catalanes. Passada la passa, valgui la redundància, només la meitat de la terra afectada es va tornar a cobrir de vinyes; la resta va acollir nous cultius, com l'avellaner al camp de Tarragona.

Però mentrestant, en el terreny polític, una altra epidèmia començava a infectar tot el sistema català de partits: el catalanisme. Després de trenta anys de Renaixença, la revifalla patriòtica havia anat obtenint la complicitat d'àmplies capes de la població. Però era una complicitat sentimental, més que política. Hi havia simpatia cap als Jocs Florals, els versos de mossèn Cinto, la innocent reivindicació del folklore nostrat. Però la proposta d'un règim autonòmic per a Catalunya no despertava tant d'entusiasme. Pels burgesos, era una temptativa gairebé revolucionària. Pels obrers internacionalistes, era una pèrdua de temps. Per la resta de la gent, era una mena d'utopia.

Tot i així, el catalanisme es va anar obrint camí, preparant-se per a temps millors (que estaven ja a la cantonada). Aquesta travessa del desert va ser obra, bàsicament, de Valentí Almirall, antic republicà federal, que va escindir-se després de molts anys intentant que Pi i Margall abraqués el catalanisme. Ell solet, amb la cobertura intel·lectual dels autors de la Renaixença, com Guimerà, va fundar el *Diari Català*, primer en la nostra llengua (1881), va convocar el Primer Congrés Catalanista (1882) i va inspirar el primer programa polític del nacionalisme, el Memorial de Greuges, presentat davant d'Alfons XII el 1885.

El catalanisme es va anar afermant a mesura que el règim de la Restauració anava perdent pistonada. El 1892, un grup de joves del grup d'Almirall el va acusar de ser massa tou i va fundar la Lliga de Catalunya,

que aviat va tenir prou força per convocar un gran congrés nacionalista, d'on van sortir les cèlebres Bases de Manresa. En aquest document ja no es parlava de particularisme ni de proteccionisme, sinó d'autonomia política per a la «nació» catalana, amb Parlament, concert econòmic i oficialitat del català: el mateix programa, més o menys, que han seguit defensant els partits nacionalistes des de Cambó fins a Pujol.

Al carrer, però, el gran debat era social. L'anarquisme, molt esmorteït des de l'inici de la Restauració, va tornar a treure el nas de forma violenta, emparat per una classe obrera més explotada com més pròspera era la situació econòmica. A partir de 1890 comença una escalada terrorista, que té com a punt àlgid l'atemptat contra el Liceu de 1893 (amb catorze morts, a més de la famosa Mariona Rebull de *La saga de los Rius*) i l'assassinat de Cánovas del Castillo el 1897. El govern va respondre amb la repressió indiscriminada: condemnes a mort, empresonaments massius i prohibició de totes les entitats obreres. L'activitat anarquista es va aturar durant uns anys, però no calia ser gaire llest per preveure que tornaria amb més força.

LA CRISI DE CUBA

Al llarg del segle, Espanya havia anat perdent la major part de les seves colònies d'ultramar. El 1895, a Cuba va esclatar una revolta independentista. El govern

espanyol, que durant anys s'havia negat tossudament a concedir un règim autòmic als cubans, va reaccionar tard i malament. Els Estats Units, que ja aleshores tenien interessos a la zona, van declarar la guerra a Espanya i la van guanyar amb una facilitat insultant. Així, amb la desaparició definitiva de l'antic imperi, l'Espanya de la Restauració va caure en una mena de mal rotllo col·lectiu (qui ens ha vist i qui ens veu), que s'expressa clarament en els textos ombrívols i pessimistes dels escriptors de la Generació del 98.

La pèrdua de les colònies també va ser un cop dur per a l'economia catalana, sobretot per als exportadors del tèxtil. En el terreny polític, la sotragada va afectar sobretot els partits tradicionals, que havien donat suport al govern, mentre que va donar un renovat prestigi als catalanistes, els únics que havien proposat l'autonomia de Cuba, i també els únics que abans d'iniciar-se la guerra van pronosticar el desastre. Amples sectors populars i —per fi— una part de la burgesia es van afegir als seus rengles. El 1901, grups catalanistes de diverses tendències van formar un nou partit, la Lliga Regionalista, que va obtenir una sorprenent victòria electoral a Barcelona. Des d'aquell moment, el nacionalisme se situarà en el centre del debat polític català, i els vells partits dinàstics perdran paulatinament el seu protagonisme.

La Lliga Regionalista va ser la força central de la política catalana en les primeres dècades del segle. I això es deu al fet que, encara que els seus dirigents

eren tots de bona família, la seva orientació política, inicialment, no era de dreta pura, sinó de centre ampli, un espai plural on poguessin convergir (amb perdó) sectors diferents units per la causa nacional. I és que el catalanisme, com deia Josep Pla, lliga amb tot. Per demostrar-ho, el 1906 la Lliga va promoure una coalició catalanista que abastava des dels federals fins als carlins: la Solidaritat Catalana, que va obtenir un triomf electoral inapel·lable.

Convertit en fenomen de masses, el catalanisme va pressionar de valent per obtenir un estatut d'autonomia. La resposta del govern va ser més aviat miserable: el 1914 va permetre a les quatre diputacions catalanes unir-se en una Mancomunitat amb atribucions merament administratives. Per sort, al capdavant s'hi va posar un polític de gran visió i, sobretot, amb molt de sentit pràctic: Enric Prat de la Riba (1870-1917), advocat d'origen rural, i autor de *La nacionalitat catalana* (1906), obra clau del pensament teòric catalanista.

Essent president de la Diputació de Barcelona, Prat ja havia demostrat que amb poc poder i menys recursos es podia fer molta feina. Per aquest motiu, Eugeni d'Ors, l'intel·lectual orgànic del moment, el va batejar com «el seny ordenador de Catalunya». Des de la Mancomunitat, Prat va impulsar una obra de govern rica i variada, tant en obres públiques (carreteres, xarxa telefònica), com en l'ensenyament (escoles industrials i d'oficis, biblioteques populars), i sobretot

en matèria cultural: un invent seu, l'Institut d'Estudis Catalans, va esdevenir la màxima autoritat acadèmica del país, i sobretot va donar aixopluc a l'enorme tasca del filòleg Pompeu Fabra per modernitzar la gramàtica catalana.

Malgrat tot, el nacionalisme de la Lliga no va tenir mai temptacions independentistes. Més aviat al contrari: a partir de 1916, a través del manifest *Per Catalunya i l'Espanya Gran*, Francesc Cambó va imposar les tesis favorables a una major intervenció del catalanisme en la política general d'Espanya. El seu punt de vista era que l'aportació catalana podia contribuir a modernitzar l'Estat.

Aquesta pretensió, tal com funcionava la política espanyola, era una ingenuïtat (de fet, encara ho és, i si no que li ho preguntin a Miquel Roca). A Madrid, l'intervencionisme era considerat com un catalanisme de doble cara. Alcalá Zamora li va retreure a Cambó, en el Parlament: «*No se puede ser al mismo tiempo el Bolívar de Cataluña y el Bismarck de España.*» O sigui, que si volia fer política a Espanya, havia d'aparcar el catalanisme. Era una disjuntiva impossible de resoldre.

Aquest gir intervencionista no té res de casual. La Lliga tenia bons motius per buscar la col·laboració amb Madrid. Continuava presentant-se com un partit interclassista, però els seus dirigents eren burgesos, i observaven amb inquietud la revifalla de l'agitació obrera a Barcelona. Entre la CNT i el govern central,

no hi havia dubtes sobre quin era l'enemic a batre i quin el còmplice ocasional.

Després de la terrible repressió de finals del segle XIX, l'obrerisme català va tornar a ensenyar les dents.

El 1909, Espanya estava en guerra amb el Marroc. Era un conflicte impopular, conegut com «la guerra dels banquers» perquè el que estava en joc, bàsicament, eren els interessos econòmics de la burgesia al nord d'Àfrica. El govern va cridar a files els reservistes, és a dir, els pobres diables que ja havien fet la mili (perquè, en aquell temps, només feien la mili els pobres diables). Molts d'ells ja eren casats i amb fills. Quan s'embarcaven al port, en una escena emotiva i lacrimògena, va esclatar la revolta: durant una setmana, es van aixecar barricades, van cremar convents i esglésies, la ciutat es va paraitzar. Hi va haver 113 morts (majoritàriament obrers) i centenars de detinguts (tots ells obrers).

El govern va creure que havia de donar un escarment. Però com que la revolta havia estat espontània, no hi havia responsables directes, i li va tocar el rebre a Francesc Ferrer i Guàrdia, ideòleg de l'anarquisme i fundador de l'Escola Moderna. El procés judicial, ple d'irregularitats, va escandalitzar tot Europa, però Ferrer va ser finalment afusellat. El poeta Joan Maragall va suplicar l'indult, batejant Barcelona com «la ciutat del perdó». Però les coses anaven en una direcció ben diferent.

La indústria catalana continuava progressant. El tèxtil, gràcies a les mesures proteccionistes, copava el mercat espanyol, i la producció en massa d'electricitat, en substitució de les velles fonts d'energia, havia permès el naixement de nous sectors industrials: la siderúrgia i les químiques, principalment. Però, per variar, aquest progrés no suposava cap millora en les condicions de vida dels obrers.

El 1910, els principals centres anarquistes es van fusionar en la Confederació Nacional del Treball (CNT), sindicat hegemònic a Catalunya fins al final de la Guerra Civil. El 1917, seguint l'estela de la Revolució Russa, hi va haver violentes vagues generals que van acabar de convèncer els dirigents de la Lliga de la necessitat de fer un gir cap a la dreta i apuntalar el règim. Cambó, nou líder del partit des de la mort de Prat de la Riba, va ser ministre, un bon ministre, per cert, en dos governs d'Antonio Maura. Alfons XIII li va arribar a proposar de ser cap del govern, a condició que abandonés el catalanisme, però el polític empordanès no ho va acceptar.

LA DICTADURA

En aquells anys, la violència als carrers de Barcelona va arribar a l'extrem. Després de dècades de terrorisme, els empresaris van decidir respondre als anarquistes amb les mateixes armes, i van emparar un fantas-

magòric Sindicat Lliure, que en realitat era una banda organitzada de pistolers a sou. Les seves bales van acabar amb la vida del dirigent més destacat de la CNT, Salvador Seguí i del dirigent republicà Francesc Layret. La violència obrera també es va endur per davant molts empresaris, i el 1921 va donar el cop de gràcia a la Restauració executant el president del govern, Eduardo Dato. Aquell mateix any, una espectacular derrota militar al Marroc (batalla d'Annual) va acabar d'enterrar el règim.

El 1923, el general Primo de Rivera va donar un cop d'estat per tal de posar ordre. Tot i l'oposició de les esquerres, el rei va acceptar el suggeriment, i els partits moderats, inclosa la Lliga, van emmudir. I mira que el general no era precisament un catalanista: el 1925 va dissoldre la Mancomunitat, i poc després, en un atac de fúria, va prohibir l'ús públic del català, la senyera... i les sardanes! Mentrestant, Cambó s'havia «retirat» de la política i es dedicava a la finances i els viatges. Només va tornar quan Primo de Rivera va dimitir. Però en aquell moment, tothom a Catalunya li havia vist el llautó: els seus bons temps havien passat.

El 1929, Primo de Rivera va dimitir, i el rei Alfons XIII va intentar, després d'un període de transició (*dictablanda*), retornar el país a la normalitat democràtica (terme absurd, perquè a Espanya la democràcia no tenia res de normal). El 1931, el monarca va convocar eleccions municipals i generals, tot i que el país sencer semblava mirar cap a la República.

Les renúncies de la Lliga van capgirar la situació política catalana. El vell partit de Prat de la Riba va esdevenir el portaveu de la dreta rànica, còmplice de la dictadura, i va deixar via lliure a noves formes de nacionalisme, més esquerrà (Acció Catalana, Partit Republicà Català) i més abrandat (Estat Català). *Lo catalanisme* deixava de ser una doctrina burgesa i passava a ser patrimoni dels republicans d'esquerra. Amb ells va arribar, tres segles després, l'autogovern.

En només vuit anys, a Catalunya van passar més coses que en els trenta anteriors i que en els quaranta següents, si més no a nivell polític. Totes les tendències, els anhels i els odis s'hi van abocar de forma torrencial per agafar sentit en un nou règim que havia despertat moltes il·lusions: la Segona República. Era la gran oportunitat per reparar tots els greuges i les injustícies, però tot es va fer massa de pressa per a una massa a poc a poc, per als altres, i la República es va estancar davant dels poders fàctics de sempre, representats pel feixisme, que guanyava posicions a tot Europa. Amb ella van caure també, de forma sagrant, moltes il·lusions de catalanisme i de recuperació cultural.

En el gairebé cent anys de la Restauració, i trenta després que el catalanisme polític guanyava eleccions, però no va ser fins al 1931 que Catalunya va ocupar un

XVI

REPÚBLICA I GUERRA

1931-1939

En només vuit anys, a Catalunya van passar més coses que en els trenta anteriors (i que en els quaranta següents, si més no a nivell polític). Totes les tensions, els anhels i els odis s'hi van abocar de forma torrencial per agafar sentit en un nou règim que havia despertat moltes il·lusions: la Segona República. Era la gran oportunitat per reparar tots els greuges i les injustícies; però tot es va fer massa de pressa per a uns, massa a poc a poc per als altres, i la República es va enfonsar davant dels poders fàctics de sempre, esperonats pel feixisme, que guanyava posicions a tot Europa. Amb ella van caure també, de forma sagnant, moltes dècades de catalanisme i de renaixença cultural.

Feia gairebé cent anys de la Renaixença, i trenta des que el catalanisme polític guanyava eleccions. Però no va ser fins al 1931 que Catalunya va recuperar un

bocí de la sobirania perduda el 1714. Per què? Doncs perquè, finalment, el catalanisme va deixar de ser un caprici burgès i va ser vist pel conjunt de la població com una necessitat: aquesta va ser l'obra de les esquerres. I perquè, al conjunt d'Espanya, els mateixos republicans sabien que sense el suport català el nou règim fracassaria, com tots els anteriors. O sigui, que més per necessitat que per ganes, el govern de Madrid va acceptar que Catalunya fos una miiiica autònoma. Era una gran novetat, i ja es veia a venir que no duraria gaire.

REPÚBLICA CATALANA

Francesc Macià era un senyor gran que després de passar per l'exèrcit espanyol es va fer independentista català. No és una trajectòria gaire coherent, però és que Macià, tot i l'edat, era un arrauxat i un romàntic que funcionava una mica per instint. Home d'esquerres, estava fart de veure com la Lliga, el partit dels senyorets, monopolitzava la causa del nacionalisme. I creia també que mentre no caigués la monarquia espanyola, Catalunya només se'n sortiria si anava per lliure. El 1922 va fundar un partit de tall separatista, i perquè no hi hagués confusions el va anomenar Estat Català. Durant la dictadura de Primo de Rivera va viatjar per tot el món demanant diners per a la causa de la llibertat de Catalunya. Però com que la resposta

que li donaven, normalment, era «Cata... què?», se'n va afartar.

El 1926 li va tornar a sortir la vena militar i, amb un grup d'arreglegats del seu partit, va organitzar una mena d'aixecament armat bastant maldestre: es tractava de concentrar-se a Prats de Molló, més enllà de la frontera francesa, ocupar Olot i proclamar-hi la República Catalana. Així de senzill, i així de forassenyat. Però un dels conspiradors es va canviar de bàndol i, abans de carregar les escopetes, els conjurats van ser detinguts per la Gendarmerie.

Era un fracàs total, però destil·lava tanta bona fe, tanta ingenuïtat, que l'opinió pública internacional va agafar simpatia cap al vell coronel separatista. La justícia francesa només el va condemnar a dos mesos de presó, i quan en va sortir, Macià ja s'havia convertit en un líder carismàtic, conegut afectuosament com l'Avi a tot Catalunya.

Com ja hem dit, el 1929 va caure la dictadura de Primo de Rivera i el rei Alfons XIII va intentar salvar els mobles convocant eleccions municipals. Els republicans espanyols ja sabien el pes que tenia Macià i li van prometre, a canvi del seu suport, un estatut d'autonomia per a Catalunya. Macià va tornar a casa aclamat per la població i, a correuita, va formar un nou partit polític, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), que era un potipoti de catalanistes i dirigents d'esquerra que, com Lluís Companys, encara tenien certes prevencions envers el nacionalisme «burgès».

Les eleccions van ser el 12 d'abril de 1931. ERC només tenia un mes de vida, però va arrasar. La Lliga Regionalista de Cambó va rebre la patacada més sonora de la seva història. A la resta d'Espanya, els republicans es van imposar a les grans ciutats, que era el que comptava, perquè al camp la gent encara votava el que deia el cacic.

Al matí del dia 14, quan es van conèixer els resultats definitius, la gent es va llançar al carrer com si fos festa major. Els líders d'ERC van decidir tirar pel dret i, sense esperar-se a veure què passava a Madrid, van anar cap a la plaça de Sant Jaume. Lluís Companys va entrar a l'Ajuntament, va sortir al balcó i va proclamar la república, així, a seques, per no buscar-se embolics. Després Macià va anar al Palau de la Generalitat i va precisar que el que estaven proclamant era la República Catalana, integrada, això sí, en la «Federació de Repúbliques Ibèriques», un invent de la seva imaginació. Però es tractava d'això: de fer dreuera amb fets consumats, mentre a Madrid la gent es preguntava «¿Ya sabes lo de Barcelona?», fregant-se els ulls.

Aquell mateix dia, però, es va proclamar la república a tot Espanya i el rei va fer les maletes. Al diari *ABC* —que ja en aquella època representava el que representava— el monarca va divulgar un comunicat en què admetia sagaçment que «ya no tengo el amor de mi pueblo». I després va agafar un vaixell en direcció a Marsella.

Així doncs, tres-cents anys després de Pau Claris, Catalunya era finalment una república. El nou govern de Madrid, que presidia Niceto Alcalá Zamora, tenia els pèls de punta: això no és el què havien pactat amb Macià. El dia 17, tres ministres republicans van venir a Barcelona per intentar que l'Avi baixés del burro. Un d'ells, el català Lluís Nicolau d'Olwer, va tenir la genial idea de rescatar de les cendres el nom de Generalitat, que no feia tan mal efecte, i que podia obrir les portes al futur règim autonòmic de Catalunya. Macià, a contracor, ho va acceptar i se'n va autoproclamar president.

En part, Macià va fer aquesta concessió —«el sacrifici més gran de la meua vida», es veu que va exclamar— per possibilisme i per no fer enfadar els militars, com sempre. Però per altra banda, el vell dirigent no les tenia totes: les masses obreres de l'àrea de Barcelona continuaven dominades per la CNT, que no creia en el catalanisme sinó en la fraternitat obrera universal, i que donava classes gratuïtes d'esperanto, no de català, als seus afiliats. El sindicat havia donat suport a Macià per fer fora la monarquia, però no estava interessat en una aventura nacionalista. I si la CNT, amb els seus 600.000 afiliats (més que el Barça de Núñez, fins i tot més que el Club Super 3) no hi posava el coll, cap aventura podia tenir èxit a Catalunya, com quedaria demostrat l'octubre de 1934.

Total, que pocs mesos després a Madrid van aprovar una constitució republicana, laica i progre, però

no federal, com volien els catalans. A Barcelona, mentrestant, es va elaborar un projecte d'estatut que definia Catalunya com un estat autònom, amb el català com a únic idioma oficial i amplis poders exclusius per a la Generalitat (per demanar, que no quedi). Es va votar en referèndum i va obtenir el 99 per cent dels vots favorables. Però el text va arribar a Madrid i les noves Corts republicanes, després d'un debat agre i etern, van retallar el text de tal manera que no s'assemblava a l'original ni en el preàmbul. Però encara tenia alguns punts bons, que vistos des del present fan certa enveja: la Generalitat tenia l'ordre públic, o sigui, que manava sobre la Guàrdia Civil. I les diputacions provincials van desaparèixer com per art d'encantament. A més, el català tornava a ser cooficial per primer cop des de 1714. Era suficient per començar a treballar, i això és el que devia pensar Macià, que va acceptar el text per a desesperació dels seus vells companys d'Estat Català. El 1932 es va estrenar el Parlament autònom i ERC va obtenir-hi, de nou, una còmoda majoria. Macià va continuar sent president fins a la seva mort, el Nadal de 1933.

NO ANEM BÉ

Però la situació política i econòmica, a Catalunya i al conjunt d'Espanya, era molt moguda. Les tensions socials, sobretot al camp, es van veure aguditzades en

un context de crisi internacional (el famós crac del 29, on Groucho Marx va perdre tots els seus estalvis). El govern de Manuel Azaña, format per republicans moderats amb suport socialista, va emprendre tímides mesures contra l'Església i reformes de l'exèrcit, i en favor d'una certa reforma agrària que, sense contentar els sindicats, va enfurismar els sectors més conservadors i missaires. Total, que el 1933 Azaña va haver de dimetir, i en les noves eleccions —les primeres en què van poder votar les dones, sigui dit amb tot el respecte— van guanyar els partits de centredreta, amb líders com Gil Robles, que es feia dir *jefe* i que només li faltava un bigotet per assemblar-se del tot a cert Adolf Hitler que acabava d'arribar al poder a Alemanya.

La democràcia anava de baixa a tot Europa, i la gent només se sentia seduïda per models totalitaris: el comunisme soviètic, el feixisme italià i el nazisme alemany. A Espanya, tothom estava convençut que, al cap i a la fi, les coses només es podrien resoldre a bufetades, i van començar a progressar dos partits oposats en tot, excepte en el seu poc respecte a la democràcia republicana: el Partit Comunista i Falange Española (de tall feixista). Eren el primer símptoma de la impareable bipolarització de la vida política.

A Catalunya, com sempre, el debat entre esquerres i dretes es barrejava amb l'etern conflicte nacionalista. El govern autonòmic d'ERC havia de negociar amb el govern dretà de la República, i els conflictes eren continus. El 1934, el Parlament català va votar una mo-

deradíssima reforma agrària, la Llei de contractes de conreu. Però els propietaris rurals catalans, ajudats pels dirigents de la Lliga —a qui el catalanisme se li acabava just a l'alçada de la butxaca— van protestar davant del govern central, que va anul·lar la llei perquè la considerava inconstitucional.

Al mes d'octubre, la CEDA (el partit de Gil Robles) va entrar al Govern, i els partits d'esquerra van denunciar que la República estava en perill. Hi va haver vaga general, però el merder de veritat va ser a Astúries, on els miners van prendre el poder. Malauradament per a ells, l'exèrcit hi va enviar un tal Francisco Franco per reprimir-los. A Barcelona, el nou president, Lluís Companys, va arribar a la conclusió que l'única autoritat veritablement republicana era la seva, i el dia 6 d'octubre va proclamar l'Estat Català i la República Federal Espanyola, tot alhora, confiant que els sindicats i les esquerres de tot el país li farien costat. Però la CNT, un cop més, va detectar cert tuf nacionalista i se'n va desentendre. L'endemà, l'exèrcit va tirar quatre trets i es va acabar tot. Companys i el seu govern van ser empresonats, l'Estatut va quedar en suspens i a Madrid hi va haver una *manifestación espontánea* de suport al govern. Aquell dia, diuen alguns, Companys es va tornar nacionalista de veritat.

Després dels fets d'Octubre, a Espanya ningú no es refiava ni de la família. Uns i altres semblaven preparar-se per quan petés tot. El 1936 va caure el govern

centrista de Lerroux, que s'havia vist implicat en l'afer de l'Estraperlo, un escàndol de corrupció (no us sona?). Es van convocar eleccions, i les esquerres, unides en el Front Popular, van obtenir la victòria a tot Espanya. Això va servir perquè Companys sortís de la presó i tornés a Barcelona com a president. Immediatament, les dretes es van posar a conspirar amb l'exèrcit per tal de «restablir l'ordre». Només feia cinc anys que s'havia proclamat la República.

Amb tant d'ensurt, la Generalitat havia tingut poc temps per consolidar-se. El traspàs de competències era lent i, perquè ens en fem una idea, el pressupost del govern català no va arribar mai a ser superior al de l'Ajuntament de Barcelona. Tanmateix, es va fer cert esforç de gestió, sobretot en matèria de cultura, ensenyament, benestar social i ordenació del territori.

Després de les eleccions de febrer, la situació política a Espanya era infernal i tenyida de violència d'un i altre signe. A Catalunya hi havia una mica més de tranquil·litat, fins al punt que alguns historiadors han parlat de «l'oasi català». Però hi va haver sang: els germans Badia, dirigents d'Estat Català, van ser morts per un escamot falangista. Els conflictes laborals eren el pa de cada dia. I la certesa de la conspiració militar i les intencions revolucionàries dels sindicats provocaven una atmosfera de gran tensió.

A Madrid, la cosa estava pitjor, perquè fins i tot els diaris feien travesses sobre el dia en què es produiria el tan esperat cop militar. El govern sabia que els

militars més reaccionaris, com Franco, Goded i Mola, conspiraven. Per això, ingènuament, els va destinar tots a la quinta punyeta: Franco a les Canàries, Goded a les Balears i Mola a Navarra. Com quan el professor canvia un nen de pupitre perquè no li agraden les amistats que fa. Però aquests «nens» seguien en contacte, coordinats pel general Sanjurjo, un que ja havia intentat fer caure la República el 1932, i que des d'aleshores estava exiliat a Portugal.

Els dirigents de la dreta política estaven al corrent de tot. Un d'ells, José Calvo Sotelo, que s'havia declarat feixista en un incendiari discurs a les Corts, va ser assassinat el 13 de juliol per uns guàrdies d'assalt —la policia republicana— que volien venjar la mort d'un company seu a mans de falangistes. Aquest fet va ser el detonant del conflicte.

EL COP D'ESTAT

El 17 de juliol, es van sublevar les tropes del nord d'Àfrica. L'endemà, Franco va revoltar-se a Canàries i va volar després cap al Marroc, per prendre el comandament de les tropes africanes, les més preparades de l'exèrcit espanyol. Aquell mateix dia (18 de juliol, que és quan es cobrava la paga extra d'estiu fins fa quatre dies) va començar el famós *alzamiento*, que va tenir sort diversa: a les zones rurals (Galícia, les dues Castelles, Aragó i part d'Andalusia) es va imposar. En

els grans nuclis urbans, com ara Madrid, Barcelona, València i Bilbao, va fracassar per la resistència decidida de les forces de l'ordre públic, lleials a la República, i els obrers armats.

A diferència dels *pronunciamientos* tan habituals al segle XIX, el cop del 18 de juliol va fracassar com a tal perquè els rebels no van poder agafar el poder immediatament, tal com pretenien. La incertesa del resultat va donar lloc a la terrible Guerra Civil. Terrible, des de tots els punts de vista, encara que Franco va declarar després que aquells tres anys li van ser molt útils per «netejar de rojos Espanya».

Els sublevats tenien el suport de bona part de l'exèrcit, la Falange, els supervivents del carlisme, el gran capital i els règims feixistes d'Itàlia i Alemanya. Els bisbes també s'hi van afegir amb entusiasme, excepte els bascos, que eren nacionalistes, i també el prelat de Tarragona, Vidal i Barraquer. Però malgrat tot, el govern de la república no havia caigut, i Espanya havia quedat partida en dues zones antagòniques.

El territori català va romandre fidel a la República. A Barcelona, el 19 de juliol hi va haver una autèntica batalla campal, fins que el general Goded, arribat des de Mallorca, es va rendir. Però la situació ja no tornaria a la normalitat. Els obrers s'havien armat i no tenien cap intenció de desarmar-se. La CNT-FAI es va fer la mestressa del carrer i va trigar molt de temps a sotmetre's a l'autoritat del govern català. En tots

aquests mesos, es va desencadenar una sagnant i desorbitada repressió que va afectar sobretot els capellans, la gent de dretes i els empresaris en general.

Tal com ho pinten en algunes pel·lícules sembla molt maco: la classe obrera agafant el poder i proclamant la gran revolució moral anarquista, sense Déu, ni amos, ni generals. Però el cert és que no tothom està preparat per exercir l'autoritat amb un màuser a la mà, així per les bones. I per cada anarquista de bona fe n'hi havia una colla de violents, ressentits, o simples criminals fugats de la Model junt amb els presos polítics. I entre tots van dissoldre l'Administració republicana, van paraitzar l'economia i van sembrar el pànic al carrer.

Un exemple: pocs dies després del 19 de juliol, el president Companys va veure com uns milicians saquejaven la casa d'un burgès a la mateixa plaça de Sant Jaume. Baixant del cotxe oficial, es va dirigir als saquejadors cridant «Ordre! ordre!». Aleshores un milicià, tot pinxo, el va apuntar amb la seva arma. «Ordre...dins el desordre!», va ser tot el què Companys va tenir esma de dir davant d'aquest olímpic menyspreu a la seva autoritat democràtica.

Aquest trist fenomen és el que va fer que la guerra també fos *civil* a Catalunya. En el bàndol republicà hi havia la Generalitat, la democràcia, la reconstrucció nacional. Però molts catalans es van veure empesos al bàndol contrari simplement perquè eren catòlics o de dretes. Al bisbe Vidal i Barraquer, el seu rebuig al cop

d'estat no li va estalviar l'exili. Francesc Cambó, després de tota una vida de catalanisme, va ajudar a finançar el règim de Franco, perquè era, segons ell, l'única resposta possible a la revolució. Fins i tot alguns republicans moderats, com el poeta Ventura Gassol, conseller de Cultura de la Generalitat, van haver de fugir pel sol fet d'oposar-se a la repressió indiscriminada. Però potser el cas més dramàtic és el de Manuel Carrasco i Formiguera, dirigent d'Unió Democràtica, que va haver de fugir de Barcelona per catòlic, i després va ser afusellat a Burgos per catalanista. La guerra no admetia termes mitjos.

La CNT-FAI es va aprofitar del buit de poder per desencadenar un procés revolucionari agut, amb l'objectiu de resoldre per via directa tots els problemes socials que no s'havien sabut afrontar en les dècades anteriors. A la resta de l'Espanya republicana, el procés va ser similar. Tot plegat va afeblir decisivament les opcions de victòria de la República i la Generalitat.

Les autoritats legítimes, però, va intentar pal·liar el desastre. La Generalitat va facilitar la fugida de milers de perseguits i, quan en va tenir oportunitat, va dissoldre les milícies obreres. El govern de la República també va fer passes per fondre tots els grups armats en un únic Exèrcit Popular.

En aquesta iniciativa van tenir-hi molt de pes els assessors militars russos, ja que la Unió Soviètica va ser l'única potència estrangera que va voler ajudar la

República. En aquella època semblava que l'URSS era Disneylandia, i Stalin, un bon noi. I com que eren els únics que donaven un cop de mà —França i Anglaterra, les democràcies més sòlides, no van moure ni un dit per no fer enfadar Hitler—, doncs van tenir de seguida molt bona premsa. Des d'aquell moment, el comunisme va gaudir a Espanya d'una influència que abans no tenia.

A Catalunya va passar el mateix. La iniciativa política ja no estava en mans de la vella ERC: poc després del 18 de juliol, els grups socialistes i comunistes de Catalunya es van fusionar en un nou partit, el PSUC, que va adquirir de seguida gran notorietat. La seva doctrina era: primer la victòria, després la revolució.

La CNT-FAI no va acceptar per les bones la nova situació, i pel maig de 1937 els carrers de Barcelona van ser l'escenari d'una guerra civil «interna». D'una banda, la Generalitat i el PSUC; de l'altra, la CNT-FAI. Després d'aquell episodi sagnant, el govern va recuperar el control de l'ordre públic, i el PSUC va passar a tenir un paper de gran importància a la Generalitat, encara que els llocs clau seguien en mans de Lluís Companys i el seu audaç conseller de Finances, un home de qui tornarem a sentir a parlar: Josep Tarradellas.

La guerra va començar a anar malament de seguida. El front d'Aragó no es va moure durant dos anys, però el 1938 les tropes de Franco van arribar fins al Segre i l'Ebre. Tot just ocupar Lleida, els ocupants

van derogar l'Estatut d'Autonomia, «en mala hora concedido por la república», i van prohibir l'ús públic del català. Després de l'acarnissada batalla de l'Ebre, que va destruir les restes de l'exèrcit republicà, els nacionals van invadir Catalunya, i van ocupar Barcelona el 26 de gener de 1939. El govern català havia fugit alguns dies abans, i darrere d'ell, una llarga corrua de polítics i intel·lectuals. La població estava exhausta, afamada i delmada pels bombardeigs i l'exili massiu. Amb prou feines hi va haver resistència.

Acabada la guerra, la vella Espanya dels carlins i dels absolutistes va tornar al poder, en la persona d'un militar de la línia dura: Francisco Franco. Una de les condicions del seu règim va ser la persecució de qualsevol cosa que fes un lleuger al·lus a catalanitat. A partir dels anys seixanta, tot i el progrés econòmic, l'oposició al règim va guanyar terreny, especialment a Catalunya. En morir Franco, es va iniciar un procés de transició democràtica que ens va atorgar l'autonomia, les llibertats i fins i tot uns Jocs Olímpics.

L'ESTAT FRANQUISTA

La derrota militar de la República, el 1939, va significar el fracàs de tot un segle de progrésisme, liberalisme, obrerisme i catalanisme. En el bàndol guanyador, en canvi, hi trobem la Gran Coalició Armada, les for-